

Покутсько-гуцульські діалектні ознаки прономінальної словозміни в говірці села Кубаївка Надвірнянського району

Л. Н. Кисляк

Івано-Франківський юридичний інститут Одеської юридичної академії, м. Івано-Франківськ, Україна
Corresponding author. E-mail: trynikova@ukr.net

Paper received 13.10.16; Accepted for publication 25.10.16.

Анотація. У статті проаналізовано діалектні особливості словозміни займенників у говірці села Кубаївка Надвірнянського району; виявлено покутські та гуцульські говіркові ознаки прономінальної парадагми.

Ключові слова: займенник, покутський діалект, гуцульський діалект, говірка, граматична форма, Кубаївка, Надвірнянський район.

Вступ. Дослідження діалектної мови на всіх її структурних рівнях, зокрема на рівні морфології, є актуальним завданням сучасної лінгвістики. Важливість цього завдання зумовлюється значенням даних діалектології для поглибленого пізнання й дослідження історії української національної мови і її функціонування на сучасному етапі. Адже відомо, що завдяки аналізу говіркового матеріалу можна з'ясувати суть багатьох явищ у мові, виявити причини їх появи і простежити етапи розвитку. Саме в місцевих діалектах і говірках часто зберігаються такі мовні риси, які давно вже втрачені у літературній мові або не зовсім виразно й чітко відбилися в тих писаних пам'ятках, які дійшли до наших днів. Крім того, в діалектах відбувається зародження багатьох мовних тенденцій, які можуть розвинутися в майбутньому.

Короткий огляд публікацій за темою. Говіркове мовлення села Кубаївка Надвірнянського району ще було об'єктом діалектологічних досліджень, нагомість у певних аспектах були опрацьовані говірки суміжних сіл Саджавка, Середній Майдан [див. 4; 6]. За своїми лінгвогеографічними показниками говірка села Кубаївка Надвірнянського району знаходиться дещо північніше від порубіжжя двох діалектів південно-західного наріччя – гуцульського і покутського. Таке розмежування зазначених говорів, а саме по лінії Надвірна – Коломия, свого часу обстоювали відомі діалектологи Б. Кобилянський [5, с.135], М. Лесюк [7, с.71], М. Бігусяк [1, с.27] та ін.

Метою статті є виявлення та опрацювання основних діалектних морфологічних ознак на рівні займенникової парадагми в говірковому мовленні села Кубаївка Надвірнянського району, що притаманні покутському та гуцульському говорам української мови.

Матеріалом розвідки послуговують аудіо записи текстів, зібрані шляхом опитування носіїв говірки. Відповідно до поставленої мети в праці застосовано основний описовий, порівняльно-історичний методи дослідження.

Результати та їх обговорення. Займенник в аналізованій говірці відзначається багатьма ознаками діалектного мовлення, притаманними й іншим говіркам суміжних діалектів. Ці говіркові риси займенників найбільш послідовно простежуються в межах таких їх семантико-граматичних розрядів, як особові, вказівні, присвійні. Інші ж розряди займенника в говірковому мовленні лише частково містять діалектні відмінності у словозміні.

У межах зазначених граматичних розрядів, залежно

від особи займенника, говіркові особливості виявляються насамперед у формах непрямих відмінків.

Особові та зворотний займенники в однині виявляють говіркові особливості у формах давального, знахідного, орудного та місцевого відмінків. Так, у давальному відмінку займенника у говірці, поряд з повними, вживаються й усічені форми, наприклад:

I особа – [мен'і], [ми];

II особа – [тоб'і], [ти];

Зворотний – [соб'і], [си].

Усічені форми давального відмінка однини особових та зворотного займенників вживаються в говірці, як правило, при дієслові-предикаті, як-от (займенникові одиниці виділено – Л.К.): [при'є'іс ми], [ўз'є'ї ти], [к'ї'їу си] замість відповідно [при'є'іс ме'ні], [ўз'є'ї тоб'і], [к'ї'їу соб'і]. Такі усічення є чітким відтворенням на діалектному ґрунті давних форм давального відмінка **МИ, ТИ, СИ**, які в давньоукраїнській мові вживалися паралельно з займенниками **МЬНІ, ТОБІ, СОБІ** [див. 3, с.158].

У говіркових формах знахідного відмінка однини, як і в давальному, поряд з повними формами, вживаються усічення. Такі усічені форми мають місце при перехідному дієслові, наприклад: [при'є'і'їу мн'і] і [при'є'і'їу ме'не]; [пон'іс т'і] і [пон'іс те'б'є]; [ч'ї'ї с'і] і [ч'ї'ї се'б'є].

Говіркові варіанти особових та зворотного займенників у формі знахідного відмінка типу [мн'і], [т'і], [с'і] є фонетичним збереженням давніх займенникових форм – відповідно **М#, Т#, С#** [див. 3, с.159-160].

Орудний відмінок однини в особових та зворотному займенниках фіксує закінчення -ов, наприклад: [мн'о'ї], [тоб'о'ї], [соб'о'ї], [не'ї].

Як видно, флексії наведених говіркових словоформ займенників співпадають із прикметниковими та іменниковими закінченнями орудного відмінка однини у жіночому роді. Як і в аналогічних субстантивній та ад'єктивній формах говірки, орудний однини займенників також передбачає флексійне стягнення внаслідок випадіння в закінченні інтєвокального [ї] і переходу [y] в [ї]. Це явище в межах граматичної форми орудного відмінка однини простежується і в інших лексико-граматичних розрядах займенників, про що йтиметься нижче. У місцевому відмінку однини говірковою ознакою відзначається лише предметно-особовий займенник жіночого роду [на н'і].

Як видно, у даній займенниковій формі відбулося флексійне усічення кінцевого [ї]. Як і в аналогічних прикметникових словоформах, усічене закінчення -і в

займенниках вживається за аналогією до іменникових форм жіночого роду в місцевому однині типу [на хát'і], [на д'і́уц'і], [на канáп'і].

Говіркові множинні словоформи особових займенників не відрізняються від літературних форм, наприклад:

- Н. ми, ви, вони*
Р. нас, вас, їх (них)
Д. нам, вам, їм
З. нас, вас, їх
О. нами вами ними
М. на нас на вас, на них

Демонстративи, або вказівні займенники, в говірковому мовленні відзначаються такими рисами діалектної словозміни, які притаманні деяким говорам південно-західного ареалу. Насамперед це стосується діалектних відмінностей, які простежуються у формах жіночого роду демонстратива,

Так, згадані займенники жіночого роду однини у називному відмінку в говірці мають форми: [та] або [то́та]; [с'е] або [с^ес'е́], [такá].

Із наведених прикладів привертають увагу форми [с'е́] і [с^ес'е́], яким у літературній мові відповідає [ц'а]. Форма [с'е] є історично закономірною (походить з давньоукраїнського **СН^е+** [див. 3, с.163]) однак говіркове закінчення -ε постало внаслідок фонетичного переходу [а] після м'якого приголосного в голосний переднього ряду. Редуплікація в займенникових формах усіх трьох родів типу [с^ес'е́], [с^ес'с'], [с^ес'е́], [то́та], [то́го] відбулась в діалектному мовленні як спроба виділення, підкреслення означуваного займенником предмета, особи, наприклад: [с^ес'е́ л'іс], [с^ес'е́ ж'інка], [с^ес'е́ по́ле], [то́та трава́], [то́то с'е́ло].

Давальний і місцевий відмінки вказівних займенників фіксують говіркові ознаки словозміни у формі жіночого роду однини, наприклад:

- Д. [с'і], [т'і], [так'і];*
М. [на с'і], [на ті], [на так'і].

Як видно, в закінченнях цих займенникових словоформ відбулась редукція кінцевого [і] за аналогією до форм означуваних іменників у давальному і місцевому відмінках з флексією -і, як-от:

- [с'і д'і́уц'і], [т'і коро́в'і], [так'і ж'і́нуц'і];*
[на с'і н'і́дло́з'і], [на т'і маши́н'і], [на так'і р'і́л'і].

Аналогічне флексійне уподібнення між вказівними займенниками та означуваними ними об'єктами спостерігається у формі орудного відмінка однини, наприклад: [сеў] і [с^ес'е́у]; [тоў] і [то́тоў]; [тако́у].

У закінченнях наведених форм, як і у флексіях означуваних іменників жіночого роду, відбувається процес випадіння інтervoкального [й], внаслідок якого [у] переходить в [ў]: [сеў пи́е^нни́це^нў], [тоў ко́соў], [тако́у со^нкі́роў].

На творенні місцевих форм присвійних займенників певною мірою позначились аналогічні впливи відповідних граматичних форм вказівних займенників.

За нашими спостереженнями, говіркові риси виявляються тільки в окремих граматичних категоріях присвійних займенників, зокрема в деяких формах займенників *мій (моя, моє), твій (твоя, твоє), свій (своя, своє)*. Ці словоформи в межах говірки, як і в літературній мові, складають єдиний тип відмінювання. При цьому також виявляються певні діалектні

особливості.

У родовому відмінку однини присвійні займенники жіночого роду в говірці виступають у таких формах:

- [ме́ї] і [мо́ї]; [тве́ї] і [тво́ї]; [све́ї] і [сво́ї].*

Подібні говіркові стягнення зумовлені впливом аналогії до форм вказівних займенників [ц'е́] або [то́ї], які морфологічно співпадають з літературними формами.

Давальний і місцевий відмінки однини присвійних займенників фіксують відмінності в формах усіх трьох родів, наприклад: [мо́му], [тво́му], [сво́му], [на мо́му], [на тво́му], [на сво́му] – чоловічий і середній рід; [мо́їі], [тво́їі], [сво́їі], [на мо́їі], [на тво́їі], [на сво́їі] – жіночий рід.

Наведені словоформи присвійних займенників чоловічого і середнього родів також засвідчують вплив форм вказівних займенників типу [то́му], [на то́ко́му]. Окремо виділяються говіркові форми присвійних займенників жіночого роду. Від літературних відповідей вони відрізняються відсутністю у флексії кінцевого [і]. Така редукція [і] відбулась під впливом відповідних форм іменників жіночого роду, у сполученні з якими присвійні займенники виступають у ролі атрибута, наприклад: [мо́їі ма́м'і], [тво́їі д'і́уц'і], [сво́їі с'е́стр'і], [на мо́їі хát'і], [на тво́їі маши́н'і], [на сво́їі при́сади́б'і] та ін. У говіркових формах присвійних займенників орудного відмінка діалектні відмінності простежуються лише у лексемах жіночого роду, де виступає закінчення -ов, наприклад: [мо́йоў хáтоў], [тво́йоў руко́ў], [сво́йоў голово́ў].

Як видно, під впливом означуваних іменників у присвійних займенниках відбувається стягнення флексії внаслідок випадіння інтervoкального [й] та переходу [у] в [ў].

У словозміні означальних, питальних (відносних), заперечних та неозначених займенників чоловічого і середнього родів у межах говірки суттєвих відмінностей не фіксується. Вони, як правило, відповідають літературним формам. Винятками у цьому плані є лише форми жіночого роду займенників перелічених розрядів у давальному, орудному та місцевому відмінках однини. Наприклад, у давальному відмінку: [вс'е́к'і], [сам'і], [йак'і], [н'і́йак'і], [абі́йак'і]; в орудному відмінку: [вс'е́коў], [само́ў], [йако́ў], [н'і́йако́ў], [абі́йако́ў]; у місцевому відмінку: [на вс'е́к'і], [на сам'і], [на йак'і], [на н'і́йак'і], [на абі́йак'і].

Закінчення наведених говіркових словоформ виникли з тих же фонетичних причин, що і в аналогічних формах жіночого роду особових, вказівних та присвійних займенників. Ці ж діалектні риси в межах перелічених займенників наявні і в низці інших говірок галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя, зокрема покутських та гуцульських [2, с.98].

Висновки. Як засвідчують результати дослідження, прономінальна словозміна села Кубаївка фіксує основні діалектні ознаки, що підтверджують статус говірки як перехідної між покутським та гуцульським діалектами. З метою всебічного опису морфологічних діалектних ознак перехідного типу в говірковому мовленні села Кубаївка та інших сіл Надвірнянського району необхідно надалі опрацьовувати словозмінні парадигми інших лексико-семантичних класів слів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігусяк М. В. До питання гуцульсько-покутського діалектного порубіжжя на теренах Івано-Франківщини / М. Бігусяк // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (мовознавство). – Випуск XIX-XX. – Івано-Франківськ: Видавництво ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – С. 26-29.
2. Жилко Ф.Т. Нариси з української діалектології / Ф. Жилко. – К., 1955. – 316 с.
3. Жовтобрюх М.А. Исторична граматика української мови: Посібник для вузів /М.А.Жовтобрюх, О.Т.Волох, С.П.Самійленко, І.І.Слинько. - К.: Вища школа, 1980. - 320 с.
4. Кисляк Л. Характеристика гуцульського та покутського мовного порубіжжя (говірка села Саджавка Надвірнянського району Івано-Франківської області) / Л. Кисляк // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. – Випуск XXV-XXVI. – Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – С. 229-225.
5. Кобилянський Б. Діалект і літературна мова (Східнокарпатський і покутський діалекти, їх походження і відношення до української літературної мови) / Б. Кобилянський. – К., 1960. – 276 с.
6. Ковальчук М. П. Гуцульська діалектна субстантивна лексика в говірці села Середній Майдан Надвірнянського району / М.П. Ковальчук // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. 2012. Вип. XXXII-XXXIII. – С. 37 – 41.
7. Лесюк М. П. Основні риси покутського говору / М. Лесюк // Етнос і культура: Часопис Прикарпатського університету ім. В. Стефаника: Зб. науково-теоретичних статей. Гуманітарні науки. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – №1. – С. 71-75.

REFERENCES

1. Bigusiak, M. About Hutsul-Pokuttia Dialectal Boundaries in Ivano-Frankivsk Region / M. Bigusiak // Bulletin of the Precarpathian University. Philology. Issue XIX-XX. Ivano-Frankivsk, 2008. – P. 26-29.
2. Zhytko, F.T. Essays on Ukrainian Dialectology / F.T. Zhytko. – K., 1955. – 316 pgs.
3. Zhovtobriuh M. A. Historical Grammar of the Ukrainian Language: Textbook for Universities / M. A. Zhovtobryuih, T. A. Volokh, S. P. Samiylenko, I. I. Slynko. – K.: Higher school, 1980. – 320 pgs.
4. Kyslyak, L. Description of Hutsul-Pokuttia Language Frontier (the Dialect of Sadzhavka Village, Nadvirna District, Ivano-Frankivsk Region) / L. Kyslyak // Bulletin of the Precarpathian University. Philology. Issue XXV-XXVI. Ivano-Frankivsk, 2010. P. 229-233.
5. Kobylansky, B. The Dialect and the Literary Language (East-Carpathian and Pokuttia Dialects, Their Origin and Relation to the Ukrainian Literary Language) / B. Kobylansky. – K., 1960. – 276 pgs.
6. Kovalchuk M. Hutsul Dialectal Substantive Vocabulary in the Dialect of the Village Seredniy Maidan, Nadvirna District / M. Kovalchuk // Bulletin of the Precarpathian University. Philology. Issue XXXII-XXXIII. Ivano-Frankivsk, 2012. P. 37-41.
7. Lesiuk M. Main Features of Pokuttia Patois / M. Lesiuk // Ethnicity and Culture: the Journal of the Carpathian University. V. Stefanyk: Sat. Scientific-Theoretical Articles. Humanities. – Ivano-Frankivsk: Plai, 2003. – No. 1. – P. 71-75.

Pokuttia-Hutsul Dialectal Evidence of Pronominal Accidence in the Patois of the Village Kubayivka, Nadvirna District **Kyslyak L. N.**

Abstract. The dialectical peculiarities of pronouns accidence in the patois of the village Kubayivka, Nadvirna district have been analyzed in the paper. The Hutsul and Pokuttia dialectal features in pronominal paradigm have been detected.

Keywords: pronoun, the vernacular of Pokuttia, Hutsul dialect, patois, grammatical form, Kubaivka, Nadvirna district.

Покутско-гуцульские диалектные особенности в прономинальном словоизменении в говоре села Кубаивка Надвірнянського району

Л. Н. Кисляк

Аннотация. В статье проанализировано диалектные особенности словоизменения местоимений в говоре села Кубаивка Надвірнянського району; обнаружено покутские и гуцульские говорковые признаки прономинальной парадигмы.

Ключевые слова: местоимение, покутский диалект, гуцульский диалект, говор, грамматическая форма, Кубаивка, Надвірнянський район.